

QUAN HỆ NÔNG ẨM TRUNG QUỐC - CHÂU PHI

Th.s NGÔ CHÍ NGUYỄN

*Viện Quan hệ quốc tế
Học Viện Chính trị Quốc gia Hồ Chí Minh*

Trong ba ngày 4 - 6 tháng 11 năm 2006 tại Bắc Kinh - Trung Quốc đã diễn ra hội nghị thượng đỉnh các nhà lãnh đạo Trung Quốc - châu Phi lần thứ ba với sự tham dự của Tổng Bí thư, Chủ tịch nước chủ nhà Hồ Cẩm Đào và đại diện của 48/53 quốc gia châu Phi, trong đó có 41 nguyên thủ quốc gia và người đứng đầu chính phủ các nước châu Phi. Với quy mô và ý nghĩa của nó, sự kiện này được thế giới đánh giá là một Hội nghị ngoại giao lớn nhất giữa Trung Quốc với châu Phi từ trước đến nay và là một sự kiện ngoại giao lớn nhất trong năm 2006 của Trung Quốc. Người phát ngôn Bộ Ngoại giao Trung Quốc cũng đã khẳng định rằng Hội nghị này là hội nghị quốc tế quan trọng nhất mà Trung Quốc tổ chức kể từ khi nước Cộng hòa Nhân dân Trung Hoa được thành lập. Sự hiện diện của hơn 40 nguyên thủ quốc gia các nước châu Phi trong sự đón tiếp nồng nhiệt và trọng thị của nước chủ nhà đã cho thấy mối quan hệ nông ẩm giữa Trung Quốc và châu Phi, đồng thời thể hiện ảnh hưởng kinh tế và chính trị ngày càng gia tăng của Trung Quốc đối với lục địa đen.

Sự gia tăng mối quan tâm của Trung Quốc đối với châu Phi trong những năm gần đây xuất phát từ tầm quan trọng ngày càng tăng của châu lục này trong những tính toán chiến lược của Trung Quốc cả về kinh tế và chính trị:

Thứ nhất, mối quan tâm chiến lược chính của Trung Quốc tại châu Phi là nguồn dầu mỏ và các loại nguyên liệu phong phú của châu lục này nhằm đáp ứng nhu cầu của nền kinh tế đang phát triển nóng của mình. An ninh năng lượng và tài nguyên (nhất là dầu mỏ) là yếu tố cực kỳ quan trọng đối với phát triển của mỗi quốc gia trong giai đoạn hiện nay, đặc biệt là với nền kinh tế công nghiệp hóa đang trong giai đoạn phát triển bùng nổ hiện nay ở Trung Quốc. Sự phát triển kinh tế nhanh chóng của Trung Quốc trong những năm qua đã dẫn tới một thực tế là Trung Quốc ngày càng thiếu trầm trọng nguyên nhiên liệu phục vụ cho sự phát triển, nhất là trong những năm sắp tới. Trong khi các nước phương Tây đã kiểm soát hầu hết các mỏ dầu quan trọng nhất trên thế giới và tình hình Trung Đông không ổn định thì châu Phi ngày càng trở thành nguồn

cung cấp dầu chiến lược cho Trung Quốc. Năm 2005, Trung Quốc đã phải nhập khẩu 38,3 triệu tấn dầu thô từ châu Phi, chiếm 30% nhu cầu dầu mỏ hàng năm của nền kinh tế Trung Quốc. Chỉ riêng ba nước là Xu - đăng, Nigiêria, Ăng-gô-la đang cung cấp tới 1/4 nhu cầu dầu mỏ cho Trung Quốc và trong 6 tháng đầu năm 2006 Ăng-gô-la đã vượt qua Ả - rập - Xê - út để trở thành nước xuất khẩu dầu thô nhiều nhất vào Trung Quốc. Với sự phát triển như hiện nay thì theo tính toán đến năm 2020, Trung Quốc phải nhập khẩu tới 60% nhu cầu năng lượng của mình. Trung Quốc xem châu Phi như là một nguồn cung cấp dầu tiềm năng cho tương lai. Ngoài dầu mỏ, Trung Quốc còn quan tâm đến toàn bộ các loại nguyên liệu chiến lược vốn rất phong phú của châu Phi như gỗ, bông, cao su, đồng, sắt, coban, kim cương...

Thứ hai, sự phát triển nhanh chóng của nền kinh tế Trung Quốc đã biến nước này thành công xưởng sản xuất của thế giới. Trong bối cảnh hàng hóa Trung Quốc đang tràn ngập thị trường châu Á, châu Âu và châu Mỹ nhưng lại chưa quan tâm đúng mức tới thị trường châu Phi, nơi mà người tiêu dùng tương đối dễ tính đối với hàng tiêu dùng giá rẻ của Trung Quốc. Mặt khác, trong khi hàng hóa Trung Quốc đang bị cạnh tranh mạnh mẽ bởi các nền kinh tế đang phát triển ở các thị trường Âu, Á, Mỹ và liên tục bị các nước Âu, Mỹ dựng lên các rào cản thương mại để ngăn chặn sự xâm nhập của hàng hóa từ Trung Quốc thì châu Phi với hơn 500 triệu dân đang ngày càng trở thành thị trường tiềm năng cho hàng hóa của Trung Quốc,

nhất là hàng tiêu dùng giá rẻ xâm nhập. Thực tế cho thấy quan hệ thương mại giữa Trung Quốc và châu Phi những năm gần đây đã tăng lên một cách nhanh chóng. Trung Quốc hiện là bạn hàng lớn thứ ba của châu Phi với kim ngạch buôn bán hai chiều năm 2005 là 40 tỷ USD, tăng gấp 10 lần so với năm 1995 và tăng 40 lần kể từ năm 1990. Dự kiến con số này sẽ đạt khoảng trên 50 tỷ USD trong năm nay và tăng lên tới 100 tỷ USD vào năm 2010, tức là gấp đôi so với năm 2006. Trong đó cán cân thương mại luôn nghiêng về phía Trung Quốc. Bên cạnh đó, châu Phi giàu tài nguyên nhưng đa số các nước châu Phi đều là những nước nghèo, thiếu vốn cho phát triển, vì vậy, đây sẽ là một thị trường đầu tư tiềm năng cho các doanh nghiệp vừa và nhỏ của Trung Quốc đến làm ăn, nhất là các doanh nghiệp khai thác khoáng sản, xây dựng cơ sở hạ tầng, sản xuất hàng tiêu dùng.

Như vậy, những lợi ích kinh tế - thương mại, dịch vụ ngày càng to lớn là nguyên nhân đầu tiên và quan trọng nhất khiến Trung Quốc ngày càng quan tâm hơn tới châu Phi.

Thứ ba, việc Trung Quốc thúc đẩy mạnh mẽ quan hệ với châu Phi còn mang một ý nghĩa chính trị - ngoại giao rất quan trọng. Trước hết, Trung Quốc cần sự ủng hộ của các nước châu Phi để xác lập ảnh hưởng có tính toàn cầu trong vai trò nước lớn trên thế giới và tại diễn đàn Liên Hợp quốc (LHQ). Châu Phi với hầu hết là các nước đang phát triển sẽ là nơi quan trọng và trước hết để Trung Quốc thực hiện chiến lược ngoại giao nước lớn của mình. Hơn nữa, chính sách

gần gũi hơn với châu Phi của Trung Quốc còn nhằm làm tăng thêm sự ủng hộ của châu Phi đối với nguyên tắc "một nước Trung Quốc" mà từ bỏ quan hệ chính thức với Đài Loan. Trong những năm 90 của thế kỷ trước có tới 20 nước châu Phi quan hệ ngoại giao với Đài Loan và cho tới nay vẫn còn 5 nước duy trì quan hệ với Đài Loan. Vì vậy, thúc đẩy quan hệ với châu Phi sẽ giúp Trung Quốc hướng tới mục tiêu hòa bình thống nhất tổ quốc.

Đối với các nước châu Phi, việc thúc đẩy quan hệ với Trung Quốc cũng mang lại nhiều lợi ích quan trọng. Trung Quốc tuy vẫn còn là nước đang phát triển, nhưng với sự phát triển mạnh mẽ trong những năm qua, Trung Quốc ngày càng giàu có hơn, và do vậy Trung Quốc đã, đang và sẽ ngày càng trở thành một đối tác kinh tế, thương mại, viện trợ và đầu tư quan trọng của châu Phi. Trong khi kim ngạch thương mại Trung Quốc - châu Phi đang tăng lên nhanh chóng thì hiện tại đầu tư của các doanh nghiệp Trung Quốc vào châu Phi cũng đang gia tăng. Hàng trăm dự án đầu tư của Trung Quốc với số vốn hàng tỷ USD đang hoạt động tại châu Phi. Chỉ tính riêng khu vực Nam Xahara đã có tới 1,2 tỷ USD đầu tư trực tiếp của Trung Quốc đang hoạt động. Ngoài ra, mặc dù cũng đang là nước nhận viện trợ, nhưng Trung Quốc vẫn hào phóng dành hơn 6 tỷ USD vốn ODA cho châu Phi trong những năm qua. Đó là những nguồn lực quan trọng giúp cho kinh tế châu Phi phát triển. Hơn nữa, chỉ riêng việc Trung Quốc ngày càng cần đến các nguồn nguyên nhiên liệu của châu Phi cũng đủ để làm cho giá cả các mặt hàng

đó tăng theo hướng có lợi cho các nền kinh tế châu Phi vốn chủ yếu dựa vào xuất khẩu nguyên nhiên liệu thô.

Trên bình diện chính trị và đối ngoại, việc thúc đẩy quan hệ với Trung Quốc còn có một ý nghĩa rất quan trọng đối với châu Phi. Trước hết, châu Phi cần thúc đẩy quan hệ với Trung Quốc nhằm cân bằng quan hệ với các nước lớn, đồng thời giảm sức ép và sự phụ thuộc quá lớn vào Mỹ và các nước Tây Âu. Hơn nữa, trong khi châu Phi đang có cảm giác bị phương Tây bỏ rơi trong dòng chảy toàn cầu hoá thì việc hâm nóng mối quan hệ với Trung Quốc vừa mang lại cho châu Phi những lợi ích kinh tế thiết thực, vừa tạo ra nhân tố đối trọng chính trị và kinh tế với các nước phương Tây theo hướng có lợi cho các nước châu Phi. Thúc đẩy quan hệ với Trung Quốc chính là nhân tố kích thích để thực hiện chiến lược cân bằng, cạnh tranh và tương tác trong quan hệ giữa châu Phi với các nước lớn và giữa các cường quốc với nhau tại châu Phi có lợi cho châu Phi.

Ngoài ra, các nước châu Phi còn cảm thấy dễ dàng hơn khi tiếp cận với công nghệ và kinh nghiệm quản lý rất phù hợp với các nước đang phát triển của Trung Quốc, đồng thời nhìn thấy ở Trung Quốc một mô hình phát triển rất thành công trong những thập kỷ qua mà các nước châu Phi muốn học hỏi.

Quan hệ giữa Trung Quốc với châu Phi đã được thiết lập từ những năm 50 của thế kỷ trước với việc nước CHND Trung Hoa ra đời và nước Trung Hoa mới đã ủng hộ mạnh mẽ cuộc đấu tranh giải phóng dân tộc của nhân dân các nước châu Phi. Sau đó quan hệ hai bên

đã trải qua những thăng trầm do tình hình thế giới biến động và do tình hình nội bộ Trung Quốc. Đến cuối những năm 90, đặc biệt là sang đầu thế kỷ XXI, quan hệ này lại được Trung Quốc chủ động thúc đẩy mạnh mẽ. Điều đó trước hết là do kinh tế Trung Quốc phát triển nhanh chóng, quốc lực của Trung Quốc đã thực sự thay đổi và đã đến lúc Trung Quốc đủ khả năng và sức mạnh để triển khai chiến lược ngoại giao nước lớn. Cũng bởi sự phát triển nhanh chóng về kinh tế của mình nên những năm gần đây Trung Quốc ngày càng rơi vào nguy cơ thiếu nguyên nhiên liệu và cùng với điều đó là nhu cầu mở rộng thị trường cho hàng hóa xuất khẩu. Châu Phi là nơi có thể đáp ứng nhu cầu đó của Trung Quốc. Cùng với những tiềm năng to lớn về tài nguyên, châu Phi giờ đây đã dần thoát ra khỏi khủng hoảng chính trị, xung đột và đói nghèo. Những năm qua, kinh tế châu Phi đã khởi sắc rõ nét với tốc độ tăng trưởng kinh tế toàn châu lục đạt 5% năm 2005 và có khả năng tăng lên 5,8% năm 2006, cùng với tỷ lệ lạm phát thấp nhất từ trước đến nay. Những đổi thay đó đã tạo ra cho châu Phi một vị thế mới trong con mắt cộng đồng quốc tế và châu Phi dần trở thành một đối tác kinh tế - thương mại và đầu tư đầy triển vọng của các nền kinh tế lớn trên thế giới, đặc biệt là của các nền kinh tế đang phát triển mạnh mẽ như Trung Quốc. Mặt khác, trong cuộc cạnh tranh ảnh hưởng và xác lập trật tự quốc tế giữa các cường quốc đầu thế kỷ XXI thì Mỹ đang chú ý hơn tới châu Á và Mỹ Latinh, nơi mà Mỹ phải đối mặt với nhiều vấn đề nan giải của hoà bình và phát triển, do đó, Mỹ có vẻ không mấy quan tâm tới

châu Phi. Vì vậy, đây là cơ hội để Trung Quốc gia tăng vai trò và ảnh hưởng của mình tại khu vực này.

Trong cuộc cạnh tranh ảnh hưởng với các cường quốc khác tại châu Phi và việc thúc đẩy quan hệ với châu Phi lúc này Trung Quốc đang có những lợi thế nhất định. Trong khi các nước phương Tây luôn luôn đặt quan hệ kinh tế, thương mại, viện trợ và phát triển với châu Phi kèm theo các điều kiện chính trị, dân chủ và nhân quyền thì Trung Quốc luôn nhấn mạnh phương thức hợp tác hoàn toàn trên cơ sở đôi bên cùng có lợi mà không kèm theo điều kiện ràng buộc nào, đề cao nguyên tắc không can thiệp vào công việc nội bộ của các nước, không áp đặt chế độ xã hội, mô hình phát triển, các giá trị văn hoá hoặc tư tưởng, cũng như không đặt ra giới hạn trong việc cung cấp viện trợ cho các nước châu Phi. Cung cấp viện trợ của Trung Quốc dành cho châu Phi thường dễ dàng hơn, nhanh hơn, lãi suất thường thấp hơn và thời hạn vay cũng linh động hơn. Trung Quốc có quan hệ tốt với cả những nước châu Phi bị phương Tây luôn lên án và xa lánh như Dimbabuê, Xu Đăng. Mặt khác, Trung Quốc luôn được các nước châu Phi thừa nhận là một quốc gia đang phát triển, là người bảo vệ và đại diện cho quyền lợi của các nước đang phát triển. Trung Quốc đã luôn luôn ủng hộ các nước châu Phi trong diễn đàn LHQ. Chính điều này tạo ra một hình ảnh đẹp, một thiện cảm tốt trong các nhà lãnh đạo và nhân dân các nước châu Phi và từ đó nhiều nước châu Phi nhìn thấy mối quan hệ với Trung Quốc thực sự có lợi hơn.

Hội nghị thượng đỉnh Trung Quốc – châu Phi lần thứ ba vừa qua đã mang lại

những thắng lợi to lớn cho cả hai bên và nó đã đánh dấu mốc quan trọng trong việc xây dựng mối quan hệ Trung Quốc – châu Phi ngày càng chặt chẽ và thiết thực hơn. Tại Hội nghị này, Chủ tịch Trung Quốc Hồ Cẩm Đào thông báo Trung Quốc sẽ cho các nước châu Phi vay 5 tỷ USD trong ba năm tới, trong đó vay ưu đãi là 3 tỷ USD và 2 tỷ USD là tín dụng xuất khẩu. Không kể việc xoá khoản nợ 1,36 tỷ USD cho 31 nước châu Phi trong những năm qua, Trung Quốc hứa sẽ tiếp tục xoá thêm nợ cho những nước nghèo ở lục địa này, đồng thời tăng gấp đôi mức viện trợ cho châu Phi trong ba năm tới. Trước mắt, trong ba năm tới Trung Quốc ưu tiên giúp châu Phi xây dựng 30 bệnh viện, đào tạo 15.000 chuyên gia, lập 10 trung tâm công nghệ nông nghiệp, xây dựng 100 trường học ở nông thôn, tăng học bổng dành cho sinh viên châu Phi từ 2000 suất/năm hiện nay lên 4000 suất, tăng danh mục hàng hoá miễn thuế xuất khẩu sang thị trường Trung Quốc từ 190 mặt hàng hiện nay lên 440 mặt hàng. Nhân dịp Hội nghị này 11 quốc gia châu Phi cũng đã ký kết được 16 thoả thuận đầu tư của Trung Quốc với tổng trị giá lên đến 1,9 tỷ USD, chủ yếu tập trung vào các lĩnh vực mà châu Phi rất cần như cơ sở hạ tầng, bảo hiểm, viễn thông, khai khoáng. Trong đó có các dự án lớn tiêu biểu là: dự án thuỷ điện trị giá 600 triệu USD tại Gana, dự án sản xuất nhôm trị giá 938 triệu USD tại Aicập, dự án đường cao tốc trị giá 300 triệu USD ở Nigeria, dự án khai thác mỏ trị giá 230 triệu USD tại Nam Phi, dự án khai thác đồng trị giá 200 triệu USD ở Dămbia... Ngược lại, Trung Quốc được hưởng quyền tiếp cận các thị trường đầu tư và thương mại ở

châu Phi một cách dễ dàng hơn, các nước châu Phi cũng cam kết về chính sách “một nước Trung Quốc”, ủng hộ nguyên tắc hoà bình thống nhất tổ quốc của Trung Quốc, ủng hộ Trung Quốc trên các vấn đề quốc tế.

Tại Hội nghị, hai bên đã nhất trí đề ra 5 lĩnh vực hợp tác quan trọng trong thời gian tới là tăng cường quan hệ chính trị trên cơ sở bình đẳng, tin cậy lẫn nhau; mở rộng hợp tác kinh tế cùng có lợi; tích cực trao đổi văn hoá; thúc đẩy cùng phát triển toàn cầu hoà hợp và cân bằng; đẩy mạnh hợp tác và hỗ trợ chung trong các vấn đề quốc tế. Trong Tuyên bố của Hội nghị, hai bên nhất trí khuyến khích và thúc đẩy mậu dịch và đầu tư lẫn nhau, tìm kiếm nhiều hình thức hợp tác đa dạng, trong đó ưu tiên hợp tác trên các lĩnh vực nông nghiệp, cơ sở hạ tầng, công nghệ thông tin, công nghiệp, ngư nghiệp, y tế và giáo dục đào tạo. Hai bên cam kết ủng hộ lẫn nhau trong các nỗ lực vì hoà bình và phát triển. Hai bên cũng kêu gọi tăng cường hợp tác Nam – Nam và đối thoại Bắc – Nam, góp phần thúc đẩy sự phát triển bình đẳng, cân đối và bền vững cho nền kinh tế toàn cầu, đảm bảo cho tất cả các quốc gia cùng được hưởng lợi ích, cùng có cơ hội phát triển và thịnh vượng.

Với quy mô và những kết quả đạt được, có thể nói Hội nghị cấp cao Trung Quốc – châu Phi lần thứ ba là sự thể hiện rõ nét việc Trung Quốc và châu Phi quyết tâm đưa quan hệ song phương lên một tầm cao mới, nó là cột mốc đánh dấu quan hệ Trung Quốc – châu Phi bước vào một thời kỳ mới với sự hợp tác toàn diện, đi vào chiều sâu và thực chất hơn, đem lại lợi ích thiết thực cho cả hai bên.